

Теріологічна збірка зоологічного відділу Природничого музею Наукового товариства імені Шевченка

Софія Питель-Гута*, Андрій Затушевський

Львівський національний університет імені Івана Франка (Львів)
*e-mail: pytelsofia98@gmail.com; orcid: 0000-0003-4707-9871

Pytel-Huta, S., A. Zatushevsky. Theriological collection of the zoological department of the Nature Museum of the Shevchenko Scientific Society. — The Nature Museum of the Scientific Society is one of the first Ukrainian museums in Lviv, the creation of which was discussed in 1893. Despite the cessation of activity due to the war and insufficient funding, the museum resumed its work and the collections were replenished with zoopaleontological and zoological exhibits donated by scientists. Brief information about them is presented in the article. Only during the Second World War, the Scientific Society named after Shevchenko was disbanded, and the exhibits were distributed among the new museums of Lviv.

Вступ

Музей НТШ — один з перших українських музеїв у Львові, передумовою створення якого стала реорганізація Наукового Товариства ім. Шевченка [Кушнір 2012]. Ідея про створення музею НТШ була оголошена 1893 року. Оскільки, до 1898 р. фактично музею не було, лише деякі експонати. У травні 1898 р. управа НТШ, на чолі з Грушевським, винесла рішення, що крайовий музей має бути створений як національний при Науковому товаристві [Сурмач 2021].

Дослідники говорять про різні роки заснування залежно від діяльності музею. Дехто вказує рік заснування музею — 1912, хоча свою діяльність музей проявив значно пізніше [Чайковський 1998]. Після озвучення ідеї про створення музею, до 1900 року не було виділено ані приміщення, ані персоналу. Дуже скромним було і фінансування у ті роки [Кушнір 2012].

Із початком воєнних дій 1914–1919 рр. створення та розбудова музею припинилась до січня 1927 р. Впродовж 1927–1939 рр. Природознавчий музей НТШ розвинувся, збагатився різноманітними експонатами [Чайковський 1998]. У хроніках музею за 1939 р. зазначено, що секція опікується також Природописним Музеєм, який згуртовує дослідників української природи та замітно поширює свої відділи, головню палеонтологічний і орнітологічний [Хроніки 1939].

Попри свій розвиток, в музеї була представлена невелика теріологічна збірка. Більшість зразків були подаровані музею.

14 січня 1940 р. Природничий музей НТШ та Музей Дідушицьких було об'єднано у Львівський науковий природознавчий музей [Служинська 2015].

Заснування природописного відділу Музею

Перші згадки про поповнення природничої колекції Музею НТШ зоопалеонтологічними знахідками відносяться до початку ХХ-го сторіччя, коли Михайло Скорик (тодішній директор однієї зі шкіл у Самбірському повіті, дідусь всесвітньо відомого українського композитора Мирослава Скорика) подарував музеєві добре збережений зуб мамонта, знайдений у серпні 1908 р. в р. Бистриця поблизу с. Ортиничі (нині — Дрогобицького р-ну Львівської обл.) [Хроніка 1908]. Влітку 1909 року відомий адвокат і доктор права Олекса Олійник (1888–1971) теж подарував музею кілька зубів ссавців, знайдених у глиняному пласті в с. Купчинці (нині — Тернопільського р-ну однойменної обл.). А восени 1909 року педагог та громадсько-політичний діяч Богдан Загайкевич (1887–1967) передав для музею НТШ два зуби викопних ссавців із с. Новосілка біля м. Підгайці (нині — Тернопільського р-ну), знайдених ще 1906 р.

15 березня 1909 р. на засіданні Математично-природописно-лікарської секції (МПЛС) НТШ вперше було обговорено питання щодо заснування при Музеї НТШ окремого природописного відділу і доручено представнику від секції провести перемовини з Виділом (управою) НТШ [Хроніка 1909]. Аналогічне рішення прийнято 10 червня 1909 р. на засіданні фізіографічної комісії МПЛС, на якому також ухвалено звернення до приватних осіб з проханням активно поповнювати природописну збірку власними експонатами. На засіданні МПЛС 26 листопада 1909 р. прийнято до відома, що Виділ НТШ надав одну кімнату для природописного відділу музею у приміщенні на вул. Супінського, 17 у Львові (тепер — вул. Коцюбинського, 21). На засіданні МПЛС 18 квітня 1912 р. відомому антропологу і зоологу, майбутньому голові НТШ Івану Раковському (1874–1949) та географу, картографу й етнографу, дійсному члену НТШ Степану Рудницькому (1877–1937) доручено впорядкувати експонати природописної колекції музею НТШ [Хроніка 1912].

Хроніки зростання

Влітку 1912 року усі колекції музею НТШ перенесено до нового приміщення НТШ на вул. Чарнецького, 24 (нині — вул. В. Винниченка) (рис. 1), де природничому відділу було надано окремий зал. 20 червня 1913 року на засіданні МПЛС І. Раковський повідомив, що зоолог і педагог, засновник «Пласту», дійсний член НТШ Олександр Тисовський (1886–1968) подарував природничому відділу колекцію зоологічних експонатів, зібраних у м. Берген (Норвегія) [Хроніка 1913].

Рис. 1. Будинок Наукового товариства на вул. Винниченка. Фото з сайту НТШ (<https://bit.ly/40ahn4A>).

Перша світова війна та подальше воєнне лихоліття на довгі роки фактично припинили розвиток музею НТШ, і тільки 7 серпня 1920 р. на підставі ухвали Виділу НТШ Музей було перейменовано на «Український національний музей Наукового Товариства ім. Шевченка», а безпосереднє керівництво Музеєм було доручено окремій музейній комісії у складі 12 осіб, що обирала з-поміж своїх членів завідувачів відділів, зокрема І. Раковський відповідав за природничий відділ [Хроніка 1920].

31 жовтня 1921 р. відбулося святкове публічне відкриття оновленого Музею НТШ, у тому числі природничого відділу, який поповнився кількома рідкісними законсервованими зоологічними експонатами як дар від зоолога, педагога, співзасновника добродійного товариства «Народна лікарня» Михайла Коцюби (1855–1931), а також викопними кістками ссавців родини носорогових, знайдених у с. Підмихайлівці (нині — Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.).

6 червня 1927 року завдяки активним заходам МПЛС та фізіографічної комісії з нагоди II-го з'їзду природників та лікарів у Львові було створено Природничий музей НТШ як окрему структуру цього товариства. Директором (кустосом) обрано Юрія Полянського (1892–1975), члена географічної, бібліографічної, фізіографічної та науково-технічної комісій НТШ, секретаря МПЛС, дійсного члена НТШ (1927). Незважаючи на те, що Полянський працював у відділі мінералогії, петрографії, фіто- та зоопалеонтології музею, він також збагачував збірки відділів «Орнітологія та ссавці», «Мушлі», «Ентомологія». Його теріологічні збірки представлені тушками і опудалами представників різних систематичних груп, зібраних у 1927–1939 рр. Управителем (заступником) директора Природничого музею став випускник Гірничої академії у м. Пржибрам (нині — Чехія) Євген Чайковський. Куратором природничого музею призначено директора МПЛС, дійсного члена НТШ Володимира Левицького (1872–1956) — математика, фундатора української фізико-матем.

матичної термінології, який подарував музеєві велику збірку м'якунів та ви­роби з мушлів [Хроніка 1930].

Природничий музей НТШ розташовувався у трьох кімнатах II поверху будинку НТШ на вул. Чарнецького, 24 і був поділений на кілька відділів, у тому числі відділ «орнітологія та ссавці», який в основному містив експонати місцевої фауни, а також кілька «екзотичних» взірців. Окремо було представлено зоопалеонтологічну збірку. У 1931 р. адміністрація НТШ виділила Природничому музеєві ще три кімнати, що сприяло впорядкуванню збірок та збільшенню кількості експонатів. Зокрема, відокремлено збірки представників живої та неживої природи. Таким чином, починаючи з 1931 р. в одній із семи кімнат цього музею розташувалися збірки птахів, ссавців, комах, морських та прісноводних молюсків. 25 травня 1932 року Виділом НТШ було затверджено Статут Природничого музею НТШ [Хроніка 1932].

Основні меценати та колектори

З початку заснування Природничий музей НТШ отримував щедрі пожертвування. Зокрема, Михайло Грицак (1872–1939) — математик, педагог, директор чоловічої гімназії у Перемишлі — подарував шафу для експонатів ссавців, впродовж 1930–1932 рр. пожертвував 450 злотих, на які було придбано ще 3 шафи для збірок живої природи. Крайова спілка «Маслосоюз» у Львові теж подарувала дві шафи для збірок живої природи.

У 1933–1934 рр. Природничий музей отримав у користування ще три кімнати у приміщенні на вул. Чарнецького, 24. Михайло Грицак знову пожертвував 50 зл. на придбання ще однієї шафи та 55 зл. на «екзотичну» зоологічну збірку, до придбання якої долучився й правник, син першого і єдиного за Австро-Угорщини бурмістра-українця м. Тернополя Володимира Лучаковського Тадей Лучаковський (дар у сумі 45 зл.). Згодом Михайло Грицак пожертвував ще 150 зл. на придбання шафи для орнітологічних експонатів [Хроніка 1935].

Впродовж 1935–1939 рр. до роботи у зоологічному відділі Природничого музею долучилися проф. зоології, дійсний член НТШ Едвард Жарський та студенти Остап Мацілінський і Евфрозин Саган, останні двоє з яких безпосередньо спричинилися до поповнення збірок ссавців та птахів. Так, Остап Мацілінський (1914–1940), студент філософії Львівського університету, придбав для зоологічних колекцій 6 опудал ссавців, а також 171 експонат птахів, 240 яєць, 38 гнізд. Був організатором орнітологічного відділу музею [Черемних 2017]. Придбана О. Мацілінським невелика теріологічна збірка 1938–1939 рр. представлена тушками і опудалами комахоїдних та гризунів з Яворівщини (с. Вороців), із с. Осмолода та урочища Підлюте (нині — Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.), а також із с. Перегінське (нині — Калуського р-ну Івано-Франківської обл.) [Черемних 2017].

Товариш О. Мацілінського Евфрозин Саган (1916–1995), студент математично-природничого факультету Львівського університету, спонсорував

зоологічному відділу впродовж 1937–1938 рр. два десятки тушок і черепів різних груп ссавців (комахоїдні, рукокрилі, зайцеподібні, гризуни, хижі) з околиць м. Освенцім (Польща) та зі Львова і його околиць [Хроніка 1937].

Крім названих колекторів теріологічної колекції Природничого музею НТШ, слід відзначити вклад доктора філософії, права і лісівництва, приват-доцента Української господарської академії в м. Подебради (містечку неподалік м. Праги), засновника Лісового музею та Музею природи в с. Осмолода, військово-політичного діяча Миколу Саєвича (1885–1944), який подарував музеєві збірку оленячих рогів та опудала сарни, дикого кабана, луня, глушця, kota лісового, вовчка сірого, вивірки звичайної (рис. 2). Львівський правник, політичний і військовий діяч, перший командант Легіону УСС Теодор Рожанковський (1875–1970) передав опудала фазана та гусарки білої [Хроніка 1939].

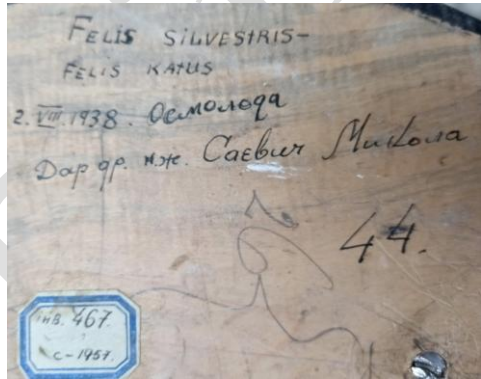

Рис. 2. Кіт лісовий (*Felis silvestris*) дарований музею НТШ М. Саєвичем.

Таблиця 1. Ключові персони, що передали експонати Природничому музею НТШ

Дослідник, колектор	Події, зразки
Михайло Скорик (1895–1981)	передав до музею зуб мамонта
Олекса Олійник (1888–1971)	передав музею кілька зубів ссавців
Богдан Загайкевич (1887–1967)	передав музею два зуби викопних ссавців
Олександр Тисовський (1886–1968)	подарував музею колекцію зоологічних експонатів, зібраних у м. Берген (Норвегія)
Михайло Коцюба (1855–1931)	передав музею кілька рідкісних законсервованих зоологічних експонатів та викопні кістки ссавців родини носорогових, знайдених у с. Підмихайлівці
Юрій Полянський (1892–1975)	поповнив теріологічну колекцію тушками і опудалами представників різних систематичних груп, зібраних

Володимир Левицький (1872–1956)	них у 1927–1939 рр. подарував музеєві велику збірку м'якунів та вироби з мушлів
Остап Мацілінський (1914–1940)	придбав для зоологічних колекцій 6 опудал ссавців (тушки і опудала комахоїдних і гризунів (ласки)), а також 171 експонат птахів, 240 яєць, 38 гнізд.
Евфрозин Саган (1916–1995)	передав музею два десятки тушок і черепів різних груп ссавців з околиць м. Освенцім (Польща) та зі Львова і його околиць
Микола Саєвич (1885–1944)	передав до музею низку опудал мисливських звірів
Теодор Рожанковський (1875–1970)	передав до музею серію птахів

Обсяги колекцій у різні роки

За даними Хронік НТШ, починаючи з 1927 року, інвентарна кількість теріологічних та орнітологічних експонатів значно зростала (рис. 3а).

Починаючи з 1932 р., у Хроніках вперше окремо виділили кількість експонатів ссавців, а саме (рис. 3б):

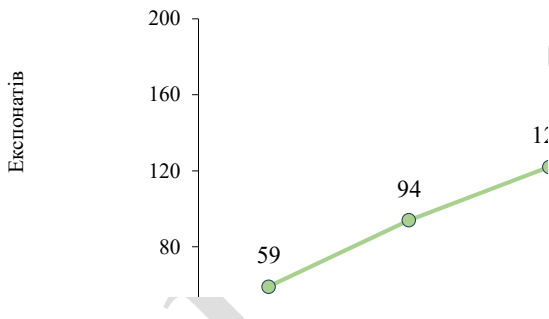

Рис. 3а. Кількість теріологічних та орнітологічних експонатів у колекції музею НТШ

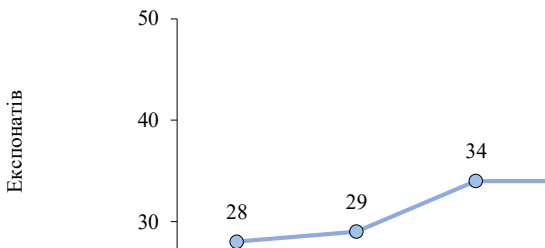

Рис. 3б. Кількість експонатів ссавців у колекції музею НТШ.

Перед початком Другої світової війни станом на серпень 1939 року зоологічний відділ Природничого музею НТШ складався з наступних колекцій: остеологія (1200 експонатів), ссавці (45), орнітологія (340), змії (15), земноводні (3), іхтіологія (понад 10), молюски морські (284), молюски прісні (626), комахи (понад 7 тис.), павуки (44), гнізда (39), яйця (96 родів, разом 300 шт.).

Фактично обсяг окремої збірки ссавців був порівняно незначним, хоча, на думку управителя музею Є. Чайковського, була можливість придбати більшу кількість експонатів. Нестача коштів на препарування, виготовлення опудал тощо змусила Виділ НТШ утриматися від широкого комплектування теріологічної збірки. Незважаючи на це, вищезгадані поодинокі ентузіасти та меценати своєю самовідданою працею та пожертвами дозволили існувати та максимально можливо розвиватися теріологічній колекції у складі зоологічного відділу Природничого музею НТШ.

Події з січня 1940 року

14 січня 1940 р. Природничий музей НТШ та Музей Дідушицьких на вул. Рутовського, 18 у Львові (тепер — вул. Театральна) передано Академії наук УРСР і об'єднано у Львівський науковий природознавчий музей, директором якого було призначено Ю. Полянського.

Примітним є факт, що навесні 1944 р. з наближенням фронту до Львова та перед своєю еміграцією на Захід Є. Чайковський спакував найцінніші матеріали музею НТШ (у тому числі теріологічні експонати) у скрині, щоб зберегти їх на випадок ушкодження будинку. Німецька окупаційна влада намагалася вивезти експонати природознавчого музею, але внаслідок різних обставин було вивезено тільки частину палеологічних крем'яних виробів зі збірки Ю. Полянського. Більшість експонатів ссавців із колекції природничого музею НТШ залишилися неушкодженими та зберігаються у Державному природознавчому музеї НАН України (ДПМ) (Інвентарна книга НТШ 1932) (табл. 2).

Загальна кількість експонатів теріологічної колекції НТШ, що перейшла у ДПМ — 44 зразки. У 14 з них колектор невідомий (база даних теріологічної колекції ДПМ).

Таблиця 2. Експонати колекції ссавців природничого музею НТШ в колекції Державного природознавчого музею НАН України (таксони за абеткою)

Родина	Експонати музею НТШ	# НТШ (# ДПМ)	Колектор
Atelidae	<i>Alouatta seniculus</i>	56 (30 дф)	?
Canidae	<i>Vulpes vulpes</i>	16 (–)	Галуцинський
Caviidae	<i>Cavia cobaya</i>	4 (11 дф)	Музика
Cercopithecidae	<i>Macaca sylvanus</i>	27 (23 дф)	Сопотницький
Cervidae	<i>Capreolus capreolus</i>	30 (–), 45 (556)	Саевич М.
Cricetidae	<i>Arvicola terrestris</i>	6 (–)	?
	<i>Arvicola scherman</i>	48 (–)	Полянський Ю.
	<i>Cricetus cricetus</i>	1 (–)	Сметанський (1)
	<i>Cricetus cricetus</i>	53 (256)	Саган Е. (53)
	<i>Lemmus norvegicus</i>	9 (13 дф)	?
	<i>Microtus arvalis</i>	5 (347–350)	?
	<i>Myodes glareolus</i>	14 (306), 54 (305)	?

Родина	Експонати музею НТШ	# НТШ (# ДПМ)	Колектор
	<i>Ondatra zibethicus</i>	26 (294)	Соботка Г.
Erethizontidae	<i>Erethizon dorsatum</i>	23 (15 дф)	Соботка Г.
	<i>Coendou prehensilis</i>	31 (14 дф)	Грицак
Erinaceidae	<i>Erinaceus europaeus</i>	19 (2)	Полянський Ю.
Felidae	<i>Felis silvestris</i>	44 (511)	Саєвич М.
	<i>Lynx lynx</i>	17 (–)	Сестри василянки
Gliridae	<i>Glis glis</i>	49 (198)	Саєвич М.
	<i>Muscardinus avellanarius</i>	13 (185–186), 42 (184)	?, Мацілінський О. (42)
Herpestidae	<i>Herpestes auropunctatus</i>	32 (18 дф)	Грицак
Hominidae	<i>Pan troglodytes</i>	55 (25 дф)	?
Leporidae	<i>Lepus europaeus</i>	18 (–)	Білінський В.
	<i>Lepus timidus</i>	46 (–)	Охрімівич М.
Mustelidae	<i>Mustela erminea</i>	21 (–)	Глинянський А.
	<i>Mustela nivalis</i>	38 (464)	Охрімівич М.
Suidae	<i>Sus scrofa</i>	39 (533)	Саєвич М.
Muridae	<i>Apodemus agrarius</i>	7 (224)	?
	<i>Apodemus silvaticus</i>	12 (213)	?
	<i>Micromys minutus</i>	10 (–)	Мурин
	<i>Mus musculus</i>	11 (–), 33 (236–237), 34 (238)	? (11), Трачов М. (33), Пя- сецький А. (34)
	<i>Rattus norvegicus</i>	28 (257)	?
Phyllostomidae	<i>Vampyrum spectrum</i>	37 (29 дф)	Валліг
Sciuridae	<i>Colobates richardsoni</i>	24 (9 дф)	Соботка Г.
	<i>Sciurus vulgaris</i>	2 (–), 3 (–), 29 (–), 41 (146)	Левицький В. (2), Ольховий (3), Саєвич М. (29), Маці- лінський О. (41)
	<i>Spermophilus citellus</i>	40 (157)	Мацілінський О.
	<i>Spermophilus suslicus</i>	8 (155)	Полянський Ю.
	<i>Tamiasciurus hudsonicus</i>	25 (27 дф, 28 дф)	Соботка Г.
Soricidae	<i>Crocidura russula</i>	52 (–)	Мацілінський О.
	<i>Neomys fodiens</i>	51 (57)	Мацілінський О.
	<i>Sorex araneus</i>	15 (–)	? (15), Мацілінський О. (43)
	<i>Sorex alpinus</i>	47 (36)	Мацілінський О.
Spalacidae	<i>Nanospalax leucodon</i>	50 (202)	Валліг
Talpidae	<i>Talpa europaea</i>	20 (16)	Рожанковський Т.
	<i>Talpa europaea</i>	35 (–)	Левицький В.
Vespertilionidae	<i>Plecotus auritus</i>	22 (–), 36 (79)	Чайковський Е. (22), Поля- нський Ю. (36)
Разом		56 (44)	

* дф — допоміжний фонд.

Подяки

Автори висловлюють подяку Ю. Ковалів, за допомогу в пошуку інформації та написанні публікації, а доктору біологічних наук А. А. Бокотею провідному науковому співробітнику Державного природознавчого музею, за надані фото експоната, інвентарної книги НТШ та базу даних колекції ссавців ДПМ.

Література

- Кушнір, В. 2012. Музей Наукового товариства ім. Шевченка у Львові: від заснування до створення першої загальнодоступної експозиції. *Народознавчі зошити*, № 5 (107): 824–832.
- Лев, В. 1972. Сто років праці для науки й нації. Коротка історія Наукового Товариства ім. Шевченка. Нью-Йорк, 16–17.
- Масляник, О. 1964. Природознавчий музей НТШ як автономний інститут. *Вісник Організації Оборони Чотирьох Свобід України* (Н.-Й.), ч. 1, 22–23.
- Полянський, Ю. 1920. Стан музею в 1914–1920 рр. Львів, 3–5.
- Служинська, З. 2015. Ботанічно-зоологічна колекція Музею Наукового товариства ім. Шевченка. *Енциклопедія НТШ, том 2*. Київ; Львів; Тернопіль, 316–318.
- Сурмач, О. 2021. Внесок Михайла Грушевського у розвиток Українського музейництва. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спецвипуск*, 246–255. URL
- Хроніка ... 1908. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **36**: 44.
- Хроніка... 1909. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **38**: 52.
- Хроніка... 1909. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **39**: 51.
- Хроніка... 1912. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **50**: 27.
- Хроніка... 1913. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **55**: 31.
- Хроніка... 1920. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **63–64**: 113.
- Хроніка... 1930. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **69–70**: 135.
- Хроніка... 1932. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **71**, 39.
- Хроніка... 1935. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **72**: 100.
- Хроніка... 1937. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **73**: 126.
- Хроніка... 1939. Хроніка Наукового товариства імені Шевченка, Львів, **74**: 124.
- Чайковський, Є. 1998. Природознавчий музей Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. 1912, 1927–1944 роки. *В кн.: З історії Наукового товариства ім. Шевченка: Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові*. Ред. О. Купчинський. Львів, 223–226. (Серія: Праці сесій, конференцій, симпозіумів, круглих столів НТШ; Том 10).
- Черемних, Н. 2017. Колектори фонду ссавців Державного природознавчого музею НАН України 1900–1930-х років. *Праці Теріологічної школи*, **15**: 175–180. [CrossRef](#)

Резюме

ПИТЕЛЬ-ГУТА С., А. ЗАТУШЕВСЬКИЙ. Теріологічна збірка зоологічного відділу Природничого музею Наукового товариства імені Шевченка. — Природничий музей Наукового товариства є одним із перших українських музеїв у Львові, створення якого почали обговорювати з 1893 р. Не зважаючи на припинення діяльності через війну, недостатнє фінансування, музей відновлював роботу та колекції поповнювалися зоопалеонтологічними, зоологічними експонатами, дарованими науковцями. Короткі відомості про яких є представленими у статті. Лише у роки другої світової війни Наукове товариство ім. Шевченка розформовано, а експонати розподілено між новими музеями Львова.